

УДК 37.018.1-055.71:316.66

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ СИБЛІНГІВ

Світлана Цюра

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

З'ясовано особливості організації педагогічного середовища сім'ї з однією та двома дітьми. Проаналізовано сприятливі і несприятливі підходи до регулювання умов розвитку дитини з урахуванням порядку її народження. Уточнено необхідність трактування порядку народження як особливої соціальної позиції в мікросередовищі сім'ї. Конкретизовано завдання формування досвіду позитивних стосунків між сиблінгом та розроблено рекомендації щодо регулювання умов розвитку дитини з урахуванням порядку її народження.

Ключові слова: педагогічне середовище сім'ї, сиблінги, порядок народження, позитивні стосунки сиблінгів.

Визначення сім'ї як до певної міри самодостатньої соціальної групи означає, що функції членів групи, ролі та позиції певним чином синхронізовані, забезпечують базові потреби, простір для розвитку вищих потреб, інтереси і цілі кожного члена групи. Характер взаємодії батьків з кожною дитиною в сучасній сім'ї прямий і безпосередній, на відміну від минулих століть, коли він був значно опосередкований дією інших підсистемам – старші брати–сестри, діди–баби, няньки–вихователі тощо. Тому інтереси дитини та дитячої підсистеми сім'ї вирішуються прямими й опосередкованими впливами батьків які, як і будь-який інший суб'єкт, апріорі керуються власними уявленнями, цілями та пріоритетами, попри весь потенціал гуманістичної спрямованості.

Дитяча підсистема сім'ї – сиблінги (співуродженці) – особливий психологічний простір всередині родини. Сиблінги (від англ. sibling relationships) – послідовна група братів і сестер, яка в сучасному українському середовищі нуклеарної сім'ї представлена здебільшого двома дітьми. Більша кількість сиблінгів, як і багатодітна сім'я, має свою специфіку, що потребує окремого розгляду. Порядок народження дитини, як її характеристика, завжди був вагомим у тих культурах, де панував майорат, в королівських та аристократичних родинах, важливим у питаннях, пов'язаних із успадкуванням родинного бізнесу. Проблема передачі первісткам права на соціальний чи фінансовий статус і водночас завдань із його збереження та розвитку була такою вагомою для родин із значимим

статусним потенціалом, що швидко знайшла своє юридичне закріплення, а також виразилася в особливостях виховання сиблінгів залежно від порядку та “законності” народження. Дослідник Ф. Гальтон (1874 р. “Люди англійської науки. Їх природа і виховання”) стверджував, що первістки відрізняються від інших дітей в сім’ї – вони частіше виявляються видатними особистостями, і доводив це тим, що зі 180 членів Британського Королівського наукового товариства – 99 первістки.

“Порядкові позиції” дітей за місцем щодо інших сиблінгів – єдина дитина, старша, середня, молодша вперше виділив А. Адлер, висловивши припущення, що відповідно до цих позицій у процесі розвитку формуються певні особистісні риси, оскільки кожна наступна дитина потрапляє в іншу психологічну ситуацію сім’ї, а її уявлення про себе залежать від порядку народження не як від абсолютної детермінанти, а як від тенденції. Зокрема, первісток отримує багато уваги, любові і турботи, тому із народженням сиблінга почуває себе як “монарх, скинутий з трону”, що спонукає його до боротьби за втрачені позиції; друга дитина із народженням нічого не втрачає, а здобуває більше, ніж перша, – простір взаємодії, у якому присутній сиблінг, який має ширший спектр можливостей, є зразком для наслідування, задає темп розвитку і спонукає її доводити свою перевагу, але й дає відчуття неповноцінності, залежності, слабкості [1]. Вивчаючи особистісні риси єдиних дітей, Д. Політ і Т. Фабло визначили, що вони перевершують інших лише за мотивацією успіху, наявністю або відсутністю сиблінгів. Розмір сім’ї, порядок народження не є детермінантами особистого розвитку, оскільки основний чинник, що визначає риси дитини, – це батьківсько-дитячі стосунки. Науковець Х. Кох, узагальнюючи результати експерименту з вивчення зв’язку між особистісними якостями та порядком й інтервалом народження і статтю, зробила низку висновків, а саме: чим більша різниця у віці, тим вищі показники здоров’я й активності сиблінгів, стосунки між дітьми більше опосередковані стосунками з батьками, ніж порядком народження; у сиблінгів різної статі менше підстав для конфліктів тощо. Дослідники С. Ернст, Ж. Агнст і Ф. Саллоуей виявили, що порядок народження краще передбачає соціальні установки, ніж стать, походження або раса; визначає інтелектуальну гнучкість, відношення до інновацій та змін. Томан В. проаналізував вплив родинних позицій сиблінгів на їхні особистісні особливості і майбутнє подружнє життя, з’ясував, що стосунки в подружній парі будуть більш гармонійними, якщо в ній відтворюються сиблінгові позиції. Останніми роками багато зарубіжних дослідників зосередилися на аналізі досвіду сиблінгів, зокрема індивідуальних технік і стратегій соціалізації, щоб виявити: зв’язок стосунків між сиблінгами, соціальними установками їхніх батьків із конфліктною, девіантною поведінкою у

підлітковому та дорослому віці [5; 8]; особливості трактування гендерних ролей і кореляції їх зі статтю і віком сиблінгів та позиціями їх батьків [6; 7].

Низку проблем виховання, зумовлених віковою різницею між сиблінгами, окреслила К. Гольцберг; О. Воскресенська проаналізувала вплив батьків на їхні конкурентні відносини; М. Карпа вивчала особливості розвитку сиблінга дитини з особливими потребами; М. Миколайчук – сиблінгів дітей з психофізичними вадами; І. Дідук – найпоширеніші типи сиблінгової взаємодії – компромісу та пристосування [2; 3; 4]; Ю. Саєнко – регресію поведінки сиблінгів під впливом взаємин.

Аналізуючи диференціальні та інтегративні характеристики сім'ї як системи, М. Боуен та Е. Ейденміллер визначили її системні параметри: ієрархічна структура сімейних ролей; структура сімейних підсистем, структура внутрішніх та зовнішніх кордонів між ними; сімейні правила, сімейні стандарти (стереотипи) взаємодії; сімейні стабілізатори. Процеси, які характеризують сімейну групу за критерієм руху, спираються на два вихідні положення, які сформулював К. Левін: ціле домінує над частинами; окремі елементи утворюють ціле. Сімейні підсистеми, на думку К. Вітакера, Д. Хельмі, – це локальні диференційовані сукупності сімейних ролей, які дають змогу вибірково виконувати певні функції та забезпечувати життєдіяльність системи; кожен член сім'ї може бути учасником кількох підсистем: батьківської, подружньої, дитячої. Реальна ж дитяча підсистема утворюється із народженням другої дитини, але функціонувати починає ще пізніше. Отже, її партнери і простір у просторі сім'ї найслабший.

Метою статті є вияв особливостей організації виховного середовища сім'ї в напрямі: регулювання умов розвитку дитини з урахуванням порядку її народження так, як особливої соціальної позиції в мікросередовищі сім'ї, конкретизації завдань формування досвіду позитивних стосунків дитини з її сиблінгом.

Для загальної педагогіки, що аналізує сім'ю в контексті завдань виховання, завжди більш значимими були педагогічні впливи і взаємодія дитини з батьками. Лише батьків розглянуто в підручниках як суб'єктів виховного впливу, носіїв ініціативи і відповідальності у виховному середовищі сім'ї. Відповідальна взаємодія братів і сестер як важлива складова сімейних стосунків залишилася в історичних моделях виховного середовища, традиціях народної педагогіки. Водночас для педагогічного простору сучасної сім'ї завдання налагодження позитивних стосунків сиблінгів є важливим, як розгляд і трактування виховного середовища, контексту розвитку дитини залежно від порядку її народження. “Підсистема діти” – це той соціальний простір особистісного розвитку, де задана рольова позиція “брат” чи “сестра” наповнена установками і сенсами, які оберігає уся ціннісна ієрархія сім'ї, але й дає широкий простір для індивідуального

експериментування з власною і чужими позиціями; де ролі і позиції гнучкі, апріорі орієнтовані на розвиток, на відміну від дорослих, менше усталені стереотипами ніж у підсистемі “батьки”. Це дає змогу дитині навчитися досвіду спілкування з більш-менш рівними їй, розвинути вміння постояти за себе, організувати альянс, домовитися та інші потреби і завдання, які єдина дитина у сім’ї змушена вирішувати лише за допомогою дорослих і ровесників.

Спираючись на висновки зазначених психологічних досліджень, теоретикам і практикам педагогіки сімейного виховання доцільно враховувати таке:

– більшість із отриманих експериментальних даних щодо особливостей індивідуального розвитку сиблінгів вивчені та інтерпретовані саме психоаналітичною науковою школою, а отже, мають відповідну їй спрямованість. Зокрема, це – визначення пріоритету у формуванні життєвих сценаріїв досвіду раннього дитинства і підсвідомого досвіду, недооцінка ролі соціального навчання, когнітивних стратегій, технік прояснення цінностей і гуманістичної спрямованості педагогічного середовища благополучної сім’ї;

– ці дослідження мають вагомий експериментальний базу, а тому їх висновки не можуть бути позначені як вузько професійні, цікаві лише для практикуючих представників психоаналізу;

– необхідність трактування порядку народження як вихідної умови, що формує тенденції, загальна спрямованість розвитку поведінкових установок і стратегій дитини є результатом композиції суб’єктивних виховних впливів, але не є закономірністю;

– розгляд виховного середовища сім’ї як самодостатнього соціального простору, який володіє усім необхідним потенціалом для розвитку у дітей їхніх вроджених якостей і формування досвіду виконання широкого спектру соціальних ролей і позицій;

– врахування того, що сім’я також володіє потенціалом “зштовхування” дитини в обмежену зовнішніми умовами позицію, роль, техніками розгортання заданості соціальної поведінки через механізми навіювання.

Особливості педагогічного середовища розвитку сиблінга, порівняно з вихованням єдиної дитини, полягають у тому, що педагогу, вихователю доцільно враховувати, що таке середовище є:

– не лише на порядок кращим для підготовки дитини до широкої соціалізації, а й має принципово інший ніж зовнішнє середовище рівень особистісно значимої взаємодії у “підсистемі рівних”;

– для розвитку усіх, окрім єдиної дитини, неминучим і травматичним є переживання ситуації, коли вона змушена “ділитися мамою”, що завжди було вагомим аргументом для тих людей, які свідомо чи несвідомо запланували виростити “щасливого одинака”;

– переживання самотності чи ізоляції старшим сиблінгом, чи переживання неповноцінності, аутсайдерства молодшим – це та сама педагогічна ситуація – наuczіння дитини досвіду взаємодії і досягнення паритету між “моїми і не моїми” потребами на підставі близьких емоційно позитивних стосунків;

– ступінь травматичності ситуації щодо “факту наявності” сиблінга не залежить від порядку народження, а від низки обставин виховного середовища, які ґрунтуються на системі ставлення батьків одне до одного і до дітей. У досвіді сучасної сім’ї розроблено чимало способів забезпечення сприятливих умов для пом’якшення переживань та проблемності сприйняття появи сиблінга. Насперед це техніки вибору цінностей, використання прикладу, потреба дитини у спілкуванні із собі подібними;

– порядок народження задає тенденцію до оформлення або уточнення позиції дитини у сім’ї, але її змістове наповнення і система ставлення батьків і дітей до позицій “перший сиблінг – другий сиблінг” завжди буде результатом індивідуальних установок і групової взаємодії у підсистемі батьки.

Особливості педагогічного середовища розвитку старшого сиблінга від часу, коли він перестає бути єдиною дитиною.

✓ Необхідність враховувати порядок народження апіорі зрозуміла батькам. Згодом, ще й усвідомивши наскільки дорослішою порівняно молодшою є старша дитина, батьки починають організовувати свою взаємодію зі старшим тенденційно – цілеспрямовано наголошують на новій позиції “старша”, “старший”. Сприймаючи і трактуючи нову позицію дитини як перевагу, визначають при цьому обмеження: “ти вже великий тобі не треба, не можна, соромно” і нові обов’язки “ти вже велика, тому мусиш, повинна, ми розраховуємо, очікуємо”.

✓ Необхідність враховувати порядок народження незрозуміла дитині, оскільки її світ егоцентричний, і вона ще довго перебуватиме у такому стані, тому тенденційність поведінки батьків для неї у найкращому випадку зовнішній вплив, що має характер позитивного підкріплення, але не внутрішній вибір, не потреба бути дорослішим, більшим, мудрішим. Запропонована їй позиція “старша”, “старший”, як постійна, а не гра, яку можна закінчити, сприймається як обтяжлива, і зумовлена нею поведінка батьків є нав’язливою, незрозумілою, а тому дратує.

✓ Система ставлень батьків щодо першої дитини може в її індивідуальному сприйманні і відображенні розташовуватися між двома гіпертрофованими варіантами як крайніми межами норми “відкинута, ізольована, чужа” – рідна, люблена, захищена – “найважливіша, найцінніша, головна”. Очевидно, що за умови благополучного педагогічного середовища в батьків немає і не може бути для себе пояснень щодо формування до

дитини іншого становлення ніж “рідна, любляча, захищена”. Проте у певні періоди гіпертрофовані варіанти будуть апробовані самою дитиною як наслідок криз у розвитку, криз у стосунках, взаємодії із зовнішнім середовищем, ровесниками, медіапростором тощо.

Особливості педагогічного середовища розвитку молодшого сиблінга.

✓ Беручи до уваги порядок народження молодшого сиблінга, батьки автоматично задають його позиції характеристики, що спочатку є об’єктивно вагомими “найменший, найслабший, найбеззахисніший, наймиліший”, але із дорослішанням перетворюються на суб’єктивно вагомні – 30-річний “мамин мазунчик”, “ти наймолодша, тобі всього 30 – розуму в тебе менше”. При цьому батьки можуть до кінця не усвідомлювати силу адаптації, а саме дію вродженого механізму предадаптивної активності, який спонукає молодшого до доведення своєї переваги, оскільки середовище постійно показує дитині (у виконанні старшого сиблінга ще й грубо чи насмішкувато) що “ти не можеш, не вмієш, не розумієш, не справишся”.

✓ Необхідність постійно дотримуватись логіки “найменший, найменша, а тому тобі це недоступно” – незрозуміла дитині.

✓ Запропонована дитині тенденційність поведінки батьків, спрямована на захист її інтересів й опіку більшу, ніж щодо інших членів сім’ї та старшого сиблінга, сприймається як норма, будує очікування на те, що середовище зобов’язане створювати для неї зону особливого комфорту.

✓ Система ставлень батьків щодо другої дитини може у її індивідуальному сприйманні і відображенні перебувати між двома гіпертрофованими варіантами як крайніми межами норми “найважливіша, найцінніша, головна” – рідна, люблена, захищена – “некомпетентна, неповноцінна, непотрібна”. У певні періоди її розвитку гіпертрофовані варіанти також будуть апробовані дитиною.

Аналіз типових ситуацій у розвитку сиблінгів дає змогу виявити способи поведінки, що їх можна характеризувати як неефективні моделі впливу батьків на одного з дітей. Для створення та регулювання умов розвитку дитини з урахуванням порядку її народження й формування досвіду позитивних стосунків із сиблінгом доцільно враховувати і *дотримуватися таких рекомендацій.*

1. Підсистеми батьки і діти є різними за соціально-психологічним досвідом, функціями, а до певного часу й інтелектом. Тому необґрунтованим є рішення надавати дитині (будь-якого віку) право нарівні з батьками висловлюватися щодо доцільності народження батьками брата чи сестри, чи приймати інші, такі ж вагомні рішення.

Аргументи щодо дотримання цієї рекомендації мають морально-статусний характер: відповідальність за питання життя – смерті іншої людини, свободи особистого вибору батьків не може делегуватися дорослим

соціально і психологічно незрілій дитині, тому розцінюється лише як втеча від відповідальності, навіть на рівні штучно створеної виховної ситуації. Отже, недопустимими є ініційовані дорослими питання альтернативного типу “хочеш – не хочеш” братика чи сестричку, що ставлять дитину у психологічну площину не її особистого вибору і відповідальності. Водночас розмови такої типу ініційовані первістком, який може зайняти ту чи іншу категоричну позицію, або не мати ніякої позиції – неминучі. Їх ведуть шляхом повноцінного обговорення ймовірної ситуації чи уже факту народження другої дитини так, як і будь-якої важливої зміни, до якої необхідно адаптуватися, що стосується усіх членів сім’ї – переїзду, розлучення, смерті тощо.

Популярні в сучасній Європі книги дитячого психіатра з Німеччини М. Вінтергоффа “Чому наші діти стають тиранами або Загублене дитинство” та “Маленьким тиранам – ні”, не менш популярна у США книга “Бойовий гімн матері-тигриці” Емі Чуа, що презентує традиційне виховання дітей у Китаї, акцентують на невиправданому перекладенні ініціативи та відповідальності на дитину. Як зазначає, М. Вінтергофф це, по суті, надання дитині “незаконної влади” і прав, до яких вона морально і психологічно не дозріла.

2. *Не можна недооцінювати чи ігнорувати прояви природних, закономірних негативних реакцій, емоцій, переживань первістка, що пов’язані з очікуванням, народженням та життям сиблінга у домі, який до того первісток вважав цілковито своїм.*

Аргументи, щодо дотримання цієї рекомендації – психолого-педагогічні. Народження сиблінга справді акцентує у первістка базові потреби у захищеності і безпеці, любові і турботі близьких, які дитина логічно пояснити не може, а тому негативні емоції – її природний спосіб повідомити батькам про відчуття психологічного дискомфорту в якому вона перебуває з вини цієї чужої і невідомої, а тому непотрібної їй істоти. Якщо ж стан психологічного дискомфорту у дитини переростає у перманентні конфлікти, то це має бути підставою для ґрунтовного осмислення батьками характеру свого ставлення до обох дітей і стосунків у сім’ї.

3. *Батьківська позиція визначальна для формування позиції дітей, зрозумілою є важливість узгодженості позицій батька-матері, а також і те, що дитина заздалегідь не може позитивно чи негативно ставитися до брата чи сестри. Ставлення формується як елемент власного досвіду дитини і є результатом системи її виховання і контексту розвитку. Якщо ставлення тривалий час розвивається як негативне – то це педагогічне упущення, яке долають уважні і люблячі батьки. Промовиста метафора А. Адлера “король скинутий із престолу” – дуже широкий спектр ймовірних позицій первістка у сім’ї від “відкинутого – бо ти вже великий” до свідомого і відповідального*

“старшого принца” благополучної родини. Тому кожна ситуація розвитку – унікальна, і батьки всесильні у створенні виховних ситуацій для розвитку позитивного ставлення первістка до сиблінга, і навпаки, за умови, якщо сама структура ставлень батьків до дітей не має відхилень та тенденційності. Найбільш педагогічно складними є ситуації, якщо між батьком чи матір’ю й одним із сиблінгів формується симбіоз, або психічне відторгнення одного із дітей.

4. *Найоптимальніше дотримуватися правила “золотої середини”, не абсолютизувати, але і не ігнорувати ту позицію дитини, що природно формується.*

Для старшого сиблінга найефективнішими будуть умови, що пропонують, але не диктують дорослість, створюють простір для вияву ініціативи і розвитку відповідальності, але не заштовхують у ситуацію гіпертрофованої відповідальності за свої дії і дії сиблінга, вимагають відмовлятися від того, що тобі належить по-праву, до чого ти звик. Отже, виховне середовище старшого сиблінга враховує факт наявності молодшого не лише як місце для розвитку сімейних стосунків, а й ще один простір соціалізації, оскільки для повноцінного розвитку будь-якій людині необхідний досвід взаємодії і співпраці з тими, що на який час (або й постійно) є молодшими, слабшими фізично, інтелектуально і соціально. Поведінка батьків, що має значні деструктивні наслідки, – це підкріплення батьківським авторитетом вимоги постійних односторонніх уступок з мотивацією “ти – старший, розумніший, тому повинен уступити”. Конструктивна поведінка – це навчання взаємодії, взаєморозуміння, тому що навіть річній дитині емоційно наголошеним тоном можна показати де особистий простір старшої. Научіння позитивної взаємодії передбачає односторонні уступки, але не може бути до них зведеним.

Щодо молодшого сиблінга також недоцільно ігнорувати ситуацію розвитку, що диктує меншість як постійний стан, зіштовхує в переживання некомпетентності, невмілості, пролонговану ситуацію того, що він не встигає, не розуміє, не знає того що всі вже знають, вміють, досягли, а тому змушує доводити своє право на успіх та ініціативу. Виховне середовище молодшого сиблінга повинно враховувати факт наявності старшого як умови соціалізації, що спонукає до конструктивної взаємодії, а не боротьби за виживання з потенційно сильнішими і більш досвідченим сиблінгом, але у якій в молодшого є пріоритет на союз з батьками.

Конкуренція є такою ж складовою сімейних взаємин, як і будь-яких людських стосунків. Серед особливостей психологічного простору конфлікту сиблінгів, які важливі з огляду на педагогічні цілі та засоби, виокремимо такі:

– боротьба за батьківську любов як за особисту вартість є для дитини боротьбою за найважливіші базові цінності безпеки, захищеності і прийняття

поразки. Вона залишає дитині таке почуття самотності і непотрібності, яке не компенсується ніякими іншими стосунками;

– конкуренція сиблінгів має всі ознаки боротьби за ресурси, але обтяжена моральною відповідальністю. Сім'я є основним джерелом особистих можливостей дитини. Боротьба за володіння будь-чим, від аркуша паперу в руках старшого брата до його частини батьківської спадщини під тиском моральних пріоритетів, завжди має ефект “неправильного вибору”, негативності стратегії боротьби та пригнічення любові й дружніх стосунків;

– хоча конфлікти між дітьми мають вроджену базу біологічних інстинктів боротьби за існування, але підсвідомий чи свідомий допуск, дозвіл на конкуренцію як прийнятну в нашій сім'ї форму поведінки дають самі батьки (один із них, який є авторитетнішим) з низки причин, від низького рівня моральності та педагогічного чуття, до осмислених мотивацій і цілей з визначенням “улюбленої” дитини, “попелюшки” тощо;

– на ранніх етапах розвитку дитини сім'я є єдиним джерелом розвитку комунікативних стратегій, стилів взаємодії, тому основними педагогічними засобами формування позитивної площини стосунків сиблінгів є мікроклімат і рівень соціально-психологічної зрілості самої сім'ї, готовність батьків розвивати свою педагогічну компетентність, бажання до осмисленого реагування на зміни, які викликає народження і розвиток кожного із дітей;

– досвід ведення конкурентних стосунків, як і стосунків співробітництва, є ваговою складовою особистого досвіду кожної людини. Як і будь-який досвід, він формується не теоретично, а шляхом експериментувань із собою та соціумом, тому чим більше батьки є зовнішнім регулятором міжособистісних стосунків братів і сестер, тим більший ризик їхнього «викривлення» від очікуваного позитивного результату;

– психологічна площина мікрогруп “батьки”, “діти” забезпечує умови для повного розгортання сімейних стосунків, а також дає дітям додатковий простір і досвід соціалізації з людьми, які є для неї ближчі за рівнем інтелекту, досвіду, вікових особливостей та цінностей;

– атмосфера ліберального виховання, неготовності батьків до відповідальності за функціонування сімейного середовища як позитивного і сприятливого для всіх його членів, несформованості педагогічної вимогливості створює умови для раннього вивчення дітьми маніпуляцій, хитрощів, використання матеріальних та психологічних ресурсів інших членів сім'ї, а насамперед менш компетентного в цьому плані сиблінга.

Отже, вияв особливостей організації виховного середовища сім'ї в напрямі регулювання умов розвитку дитини з урахуванням порядку її народження так, як особливої соціальної позиції в мікросередовищі сім'ї, ставить перед батьками та педагогами завдання формування досвіду позитивних стосунків дитини з її сиблінгом. Основними засобами його

формування є врахування ролі батьківської позиції і відповідальності за оптимальне співвідношення соціальної позиції сиблінга у сім'ї з його правом на свободу розвитку. Подальшого дослідження потребують питання аналізу емпіричного досвіду впливу сиблінгових позицій дитини у сім'ї на її вибір педагогічної професії та схильність до стилів управління.

1. Адлер А. Воспитание детей. Взаимодействие полов / А. Адлер, пер. из англ. – Р/на Д.: Феникс, 1998. – 448 с.
2. Воскресенська О. В. Вплив батьків на конкурентні відносини сиблінгів // О. В. Воскресенська. – Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки : наук. журн. / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси: Вид-во Черкас. нац. ун-т 2008. – С. 149–151.
3. Дідук І. А. Взаємини між дітьми в сім'ї як чинник їх психосоціального розвитку [Текст] : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / І. А. Дідук; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 20 с.
4. Карпа М. І. Вплив наявності неповносправної дитини в сім'ї на психосоціальний розвиток її сиблінгів / М. І. Карпа // Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Вип. 26. – Том 2. – Київ, 2005. – С. 223–227.
5. Campione-Barr Nicole, Bassett Greer Kelly, Kruse Anna. Differential Associations Between Domains of Sibling Conflict and Adolescent Emotional Adjustment / Nicole Campione-Barr, Greer Kelly Bassett, Anna Kruse // Child Development May–June 2013. – Volume 84 . – Issue 3. – P. 938–954.
6. Croft Alyssa, Schmader Toni, Block Katharina, Baron Andrew S. The second shift reflected in the second generation: Do parents' gender roles at home predict children's aspirations? / Alyssa Croft, Toni Schmader, Katharina Block, Andrew S. Baron // Psychological Science. 2014. – Volume 25 (7): 1418–1428.
7. McHale Susan M, Crouter Ann C. Family Context and Gender Role Socialization in Middle Childhood: Comparing Girls to Boys / Susan M. McHale Ann C. Crouter // Child Development. – July/August 1999. – Volume 70, Issue 4, pages 990–1004.
8. Solmeyer, Anna R. ; McHale, Susan M. ; Crouter, Ann C. Longitudinal associations between sibling relationship qualities and risky behavior across adolescence. / Solmeyer, Anna R. ; McHale, Susan M. ; Crouter, Ann C. // Developmental Psychology, Vol 50(2), Feb. 2014. – P. 600-610

Стаття: надійшла до редколегії 30.11.2015

доопрацьована 29.01.2016

прийнята до друку 10.02.2016

CHARACTERISTIC FEATURES OF THE PEDAGOGICAL ENVIRONMENT OF SIBLINGS' DEVELOPMENT**Svitlana Tsyura***Ivan Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA – 79005*

The article deals with the features of the pedagogical environment of a family with one and two children. The research data of siblings' subsystem are overviewed. It was defined that most of the data on individual features of siblings' development studied by the psychoanalytic school, have the considerable experimental base, so their findings cannot be considered as the domain specific. Researchers recognize the priority in the shaping of life scenarios of the childhood and subconscious experience. However, an important role has social learning, cognitive strategies, and technologies of clarifying values, humanistic orientation of the pedagogical environment of a happy family.

The attention is paid to the need for interpretation of the birth order as the initial condition that creates trends, the overall direction of behavior development mindsets and strategies of a child. It is the result of the composition of the subjective educational influences but it is not regularity. The review of the educational environment of the family demonstrates it as a self-contained social space, which has all the necessary potential for development in children their innate qualities and form the experience of performing a wide range of social roles and positions. It should be taken into account that the family also has the potential of "pushing in" a child into the conditions of limited external position, role, deploying techniques of the predetermined social behavior.

The system of parents' attitudes to a first child, in his or her individual perception and reflection, can usually be located between the two hypertrophied options as extreme outside borders of the norm: "rejected, isolated, alien" - native, loved, protected – "the most important, the most valued, the main"; as for a second child – "the most important, most valued, the main" – native, loved, protected – "incompetent, inadequate, useless". At certain periods of the children development, they may also test some hypertrophied versions.

The author of the article concretizes the tasks of forming the experience of positive relationships between siblings and develops the recommendations on the regulation of the children developmental conditions with regard to the order of their birth.

Key words: pedagogical environment of a family, siblings, order of birth, positive relationships of siblings.